

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za sociologiju

Diplomski rad

**OBILJEŽJA I KORELATI KONTAKTA SA SEKSUALNO EKSPPLICITNIM
MATERIJALIMA U UZORKU ZAGREBAČKIH ADOLESCENATA**

Kandidat:

Bojan Marjanović

Mentor:

prof. dr. sc. Aleksandar Štulhofer

rujan 2016.

Zahvale:

Osim velike zahvale na godinama potpore i pozitivnih utjecaja mentoru prof.dr.sc. Aleksandru Štulhoferu, na ovom mjestu želim posebno zahvaliti osobi čiji su trud i doprinos na ovom radu bili iznimno cijenjeni. Dr.sc. Dea Ajduković je svojom nesebičnom pomoći učinila ovaj rad mogućim.

SADRŽAJ

SAŽETAK.....	4
ABSTRACT	5
UVOD	6
Izloženost djece i adolescenata SEM	6
Model medijske prakse.....	8
Korelati izloženosti mladih SEM	10
Ciljevi istraživanja.....	12
METODA.....	13
Sudionici.....	13
Postupak	13
Etički aspekti istraživanja.....	15
Instrumenti	15
Statistički postupci	19
REZULTATI.....	21
Postignuti uzorak.....	21
Uporaba seksualno eksplicitnih materijala	23
Korištenje SEM s obzirom na karakteristike sudionika	25
RASPRAVA.....	31
Ograničenja istraživanja	33
Praktične implikacije istraživanja.....	34
ZAKLJUČAK	37
LITERATURA.....	38

SAŽETAK

Cilj istraživanja je bio steći uvid u razmjere i korelate izloženosti zagrebačkih srednjoškolaca seksualno eksplicitnim materijalima (SEM) na Internetu. Sudionici/ce ($N=2241$) regrutirani su u drugim razredima srednjih škola na širem zagrebačkom području, a anonimni upitnik ispunjavali su putem Interneta. Spol, sociodemografske, obiteljske i socioseksualne karakteristike ispitivani su kao prediktori/korelati uporabe SEM i njegove učestalosti unazad 6 mjeseci. Analize su provedene zasebno za mladiće ($n=940$) i djevojke ($n=1301$). Gotovo 9 od 10 mladića i jedna od tri djevojke koristili su SEM barem jednom u prethodnih šest mjeseci. Najveći broj mladića koristio je SEM nekoliko puta tjedno, a većina djevojaka svakih nekoliko mjeseci. U oba spola, niska religioznost i veći broj seksualnih iskustava značajno su bili povezani s korištenjem i češćom uporabom SEM. Kod mladića je uporaba SEM bila povezana s nižim roditeljskim nadzorom, a kod djevojaka s privlačnošću prema istom spolu. Nezavisne varijable ukupno su objasnile 10% varijance učestalosti uporabe SEM u poduzorku mladića, odnosno 15% varijance kod djevojaka. Raširena uporaba SEM među adolescentima sugerira važnost kritičkog tematiziranja eksplicitnih prikaza seksualnosti u odgojno-obrazovnom procesu. Razvijanje medijske pismenosti te kritički odnos spram komercijalizacije seksualnosti mogu pridonijeti odrastanju u seksualno zadovoljne i odgovorne osobe.

Ključne riječi: seksualno eksplicitni materijali (SEM), mediji, adolescenti

ABSTRACT

This study aimed to gain insight into the extent and correlates of exposure to sexually explicit materials (SEM) of high-school students in Zagreb. Second-year students (N = 2241) were recruited in their schools, and they filled in an anonymous survey online. Sociodemographic, familial and sociosexual characteristics were tested as predictors/correlates of SEM use and its frequency in the past 6 months. Analyses were conducted separately for boys ($n=940$) and girls ($n=1301$). Almost 9 out of 10 boys and one out of three girls used SEM at least once in the past 6 months. The majority of boys used SEM several times a week, and girls used it once every few months. In both genders, low religiosity and more sexual experience were significantly correlated with SEM use and its frequency. In boys, SEM use was associated with lower parental monitoring, and in girls with non-heterosexual attraction. The multivariate models explained 10% of the variance of SEM use frequency in boys and 15% in girls. Widespread SEM use among adolescents suggests that critical discussion of explicit portrayals of sexuality should be included in sexual education. Promoting media literacy and a critical attitude towards the commercialization of sexuality may help adolescents develop into sexually contented and responsible persons.

UVOD

Brzi Internet dostupan u kućanstvima omogućio je djeci i mladima jednostavan pristup do sada nezamislivoj količini informacija i sadržaja te otvorio mogućnosti za nove načine zabave, učenja i druženja. Istovremeno se time povećala vjerojatnost da će djeca i mladi biti izloženi seksualno eksplicitnim materijalima (SEM), koji su na Internetu besplatni i lako dostupni. Posljedica takve dinamike je i zabrinutost roditelja o izloženosti djece i mladih ovim razvojno neprimjerenim i potencijalno uznemirujućim sadržajima na Internetu (Buljan Flander, Ćosić i Profaca, 2009.; Livingstone i Bober, 2004.). Borba protiv SEM dostupnih na Internetu postaje i eksplicitni dio političkih programa konzervativnih političkih opcija: u Ujedinjenom Kraljevstvu su na inicijativu vlade Davida Camerona pružatelji Interneta pristup SEM nudili samo onim korisnicima koji su to izričito zatražili (Cameron, 2013.); američka Republikanska stranka je borbu protiv izloženosti djece SEM uvrstila u svoj politički program za razdoblje 2016.-2020. godine (Republican National Committee, 2016.).

Zaštita djece i maloljetnika od sadržaja koji mogu za njih biti razvojno neprimjereni, uznemirujući ili štetni je bez sumnje važna. Ipak, rasprave o pooštavanju regulacije SEM na Internetu su barem jednim dijelom pod utjecajem pretpostavki i tvrdnji koje nemaju utemeljenje u empirijskim dokazima, a podižu razinu javne zabrinutosti. Osim toga, restrikcije dostupnosti SEM nose sa sobom rizik narušavanja slobode izražavanja i razmjene dobara, a mogu nenamjerno ograničiti i dostupnost informacija o seksualnom zdravlju koje mogu biti potrebne mladima (Robbins, 2013.). Samo na temelju empirijskih podataka o izloženosti mladih SEM može postići ravnoteža između zaštite mladih i izbjegavanja cenzure te osmisлити učinkovite javne politike i mjere koje podržavaju cjelovito seksualno zdravlje mladih. Stoga će ovaj rad najprije dati kratak pregled dosadašnjih istraživanja u ovom području, a zatim će prikazati rezultate našeg istraživanja izloženosti SEM zagrebačkih srednjoškolaca i srednjoškolki SEM te nekih korelata ove pojave.

Izloženost djece i adolescenata SEM

Različita istraživanja provedena među mladima čija je dob uglavnom odgovarala višim razredima osnovne i srednjoj školi (12-18 godina) pokazuju velike varijacije u njihovoj namjernoj i nenamjernoj izloženosti SEM na Internetu. Tako je u SAD-u u reprezentativnom uzorku mladih prikupljenom 1999.-2000. godine namjerno tražilo

SEM samo 8% korisnika Interneta (Ybarra i Mitchell, 2005.), a u velikom prigodnom uzorku iz 2002. godine 40% mladića i 10% djevojaka (Brown i L'Engle, 2009.). U prigodnom uzorku adolescenata prikupljenom 2007. godine je 50% djevojaka i 87% mladića barem jednom u životu bilo izloženo SEM na Internetu, a polovina sudionika je tim sadržajima pristupalo namjerno (Braun-Courville i Rojas, 2009.); u nacionalno reprezentativnom uzorku korisnika Interneta iz 2005. je 42% sudionika bilo barem jednom izloženo SEM na Internetu tijekom prethodne godine (Wolak, Mitchell i Finkelhor, 2007.).

U velikom nizozemskom uzorku iz 2005. godine se pokazalo da je 53-65% mladića i 20-30% djevojaka namjerno pristupalo različitim oblicima SEM na Internetu unazad 6 mjeseci (Peter i Valkenburg, 2006.), dok je 2007. u metodološki usporedivom istraživanju to iskustvo imalo samo 29-35% mladića i 9-14% djevojaka (Peter i Valkenburg, 2011.). U španjolskom retrospektivnom istraživanju provedenom 2007. godine je 39% studenata navelo da su se s internetskim SEM susreli prije 18. godine života, pri čemu je taj udio bio znatno veći kod mlađih studenata. Na Tajvanu su u reprezentativnom uzorku mladih prikupljenom 2001. godine više od polovine mladića i jedna od pet djevojaka imali barem jedan susret sa SEM u prethodnoj godini, a Internet je bio glavni izvor seksualno eksplicitnih sadržaja (Lo i Wei, 2005.). U Australiji se na slučajnom kvotnom uzorku urbanih mladih prikupljenom 2002. pokazalo da je 84% mladića i 60% djevojaka bilo nenamjerno izloženo SEM na internetu, dok je 38% mladića, ali samo 2% djevojaka, namjerno pretraživalo Internet tražeći SEM (Flood, 2007.).

Konačno, hrvatsko istraživanje provedeno 2004. godine na prigodnom uzorku od 2880 korisnika Interneta starih 10-16 godina je pokazalo da je njih 27% (15% djevojaka i 36% mladića) barem jednom bilo izloženo SEM na Internetu, neovisno o tome je li do tog kontakta dolazilo slučajno ili namjerno, a prevalencija izloženosti SEM je rasla s dobi (Buljan-Flander, Ćosić i Profaca, 2009.). Slične rezultate je utvrdilo i istraživanje provedeno 2010. godine na nacionalno reprezentativnom uzorku mladih dobi 18-25 godina, među kojima je jedna trećina sudionika (46% mladića i 22% djevojaka) navela da su prvi kontakt sa SEM imali prije 12. godine života (Sinković, Štulhofer i Božić, 2012.).

Kao što ovaj kratki pregled literature pokazuje, zbog velikih razlika u rezultatima istraživanja teško je donijeti pouzdane zaključke o prevalenciji kontakta adolescenata sa SEM. To može biti odraz stvarnih razlika u izloženosti mladih SEM zbog kulturnih i tehnoloških osobitosti zemalja. Ipak, ove su razlike vjerojatno dijelom i posljedica metodoloških razlika u istraživanjima, poput promatranog vremenskog okvira izloženosti, definicije SEM, razlikovanja namjernog i nenamjernog izlaganja, kvalitete uzorka i dobi sudionika, kao i samog nacrt istraživanja. Također, broj korisnika Interneta je strelovito narastao unutar jednog desetljeća (npr. u Hrvatskoj je korisnika Interneta 2003. godine bilo 23%, a 2013. godine 67%¹). Osim toga, s porastom brzine Interneta tijekom zadnjeg desetljeća su seksualno eksplicitni filmovi zamijenili fotografije kao glavni oblik SEM. Bez obzira na ovo, pokazuje se da je znatan dio mladih izložen SEM te da je Internet važan izvor kontakta s ovim sadržajima.

Model medijske prakse

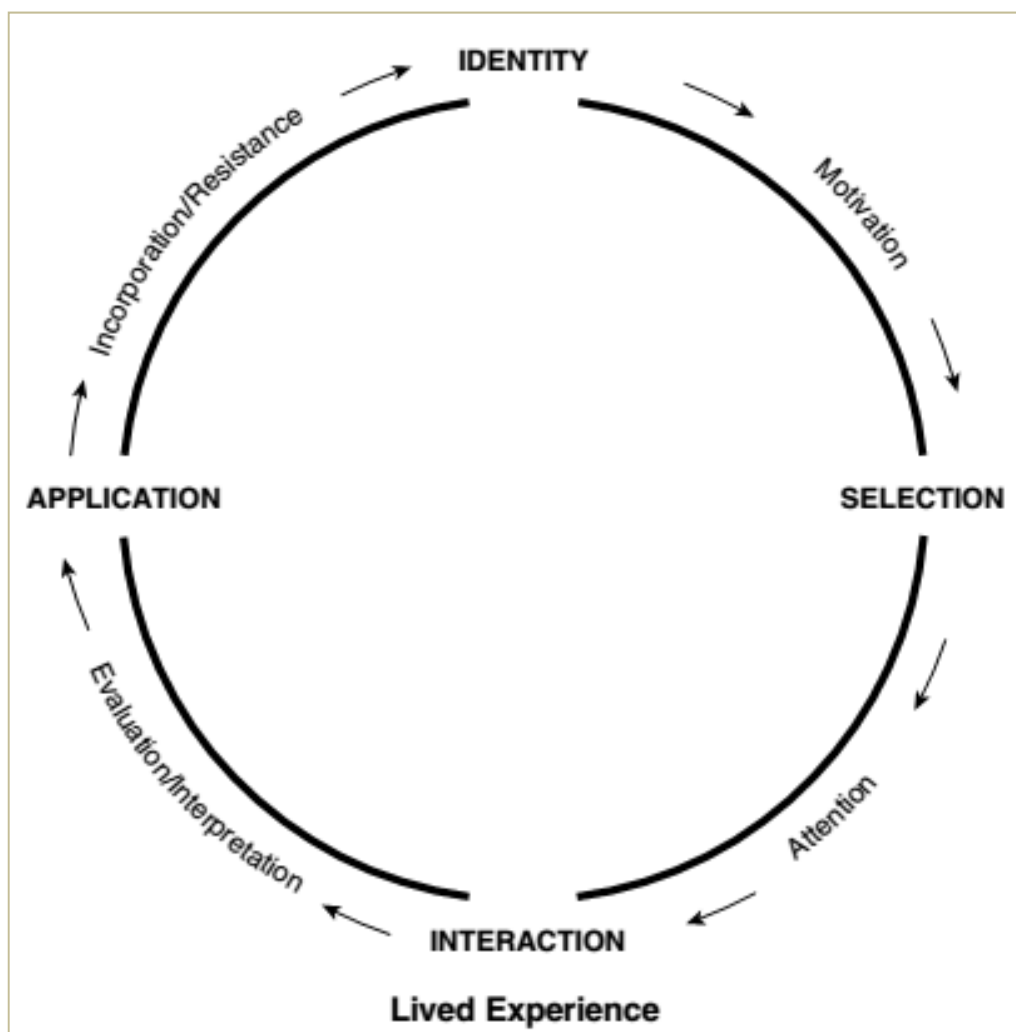
Široki teorijski okvir ovog rada je model medijske prakse (*engl.* Media Practice Model; Brown, 2000.; Steele i Brown, 1995.; Steele, 1999.; Steele, 2007.), prikazan na slici 1. Temeljno pitanje na koje ovaj model nastoji odgovoriti jest kojim procesom adolescenti neke medijske sadržaje odabiru i konzumiraju, a druge ne, te koji čimbenici djeluju na ovaj proces. Potreba za razvojem Vođen spoznajama iz sociologije i psihologije, Model medijske prakse daje razvoju osobnog i socijalnog identiteta – kao ključnoj zadaći adolescencije – centralno mjesto u odgovoru na to pitanje. Mediji u tom procesu adolescentima nude različite poruke i modele, koje oni konzumiraju u skladu sa svojim sadašnjim i željenim identitetom. Pritom je ključna postavka ovog modela da je korištenje medija neraskidivo povezano sa svakodnevnim, „življenim“ iskustvom mladih. Življeno iskustvo ovi autori tumače kao konkretnu sociokulturnu realnost koja je jedinstvena za svakog pojedinca i određena kako njegovim sociodemografskim varijablama, tako i specifičnostima socijalne okoline, razvojnih karakteristika i psiholoških čimbenika. To življeno iskustvo djeluje na to koliko će snažan utjecaj određeni medijski sadržaji imati na razvoj identiteta adolescenta.

---

¹ Podaci Svjetske banke, preuzeto s <http://beta.data.worldbank.org/indicator/IT.NET.USER.P2?locations=HR>.

U Modelu medijske prakse (slika 1) adolescent, na temelju svog identiteta i življenog iskustva, odabire sadržaje, stupa u kognitivnu, afektivnu i ponašajnu interakciju s njima, evaluira kulturna značenja koja tim porukama pridaje te ih na simboličkoj i konkretnoj razini primjenjuje u svojem svakodnevnom životu. Pritom adolescent može medijske poruke inkorporirati u svoj identitet, ili može na njih reagirati otporom te svoj identitet graditi u suprotnosti s njima. Na taj način mediji djeluju na identitet adolescenta te utječu na njegove daljnje interakcije s medijskim sadržajima.

Slika 1. Model medijske prakse

U operacionalizaciji identiteta i življenog iskustva, Steele i Brown (1995.) spominju barem tri skupine varijabli: sociokulturnima, koje se mogu operacionalizirati kroz demografske varijable; razvojnim, kao što je spolna zrelost i iskustvo; te

varijablama socijalnog konteksta, kao što su roditeljski nadzor i religioznost. Ovakva konceptualizacija će se koristiti i u ovom radu.

Korelati izloženosti mladih SEM

Spol, dob i socioekonomski status najčešće su ispitivani sociodemografski korelati kontakta sa SEM kod mladih. Veći udio mladića nego djevojaka navodi da je imao kontakt sa SEM u svim vrstama medija, susreću se sa SEM u ranijoj dobi te češće sami traže i koriste SEM, što se dosljedno pokazuje u presječnim (Braun-Courville i Rojas, 2009.; Buljan Flander, Ćosić i Profaca, 2009.; Flood 2007.; Häggström-Nordin, Hanson i Tydén, 2005.; Lam i Chan, 2007.; Lo i Wei, 2005.; Peter i Valkenburg, 2006.; Wolak, Mitchell i Finkelhor, 2007.; Ybarra i Mitchell, 2005.), retrospektivnim (Gonzalez-Ortega i Orgaz-Baz, 2013.; Krauss i Russell, 2008.; Sinković, Štulhofer i Božić, 2012) i prospektivnim istraživanjima (Brown i L'Engle, 2009.; Peter i Valkenburg, 2011.; Sabina, Wolak, Finkelhor, 2008.). Stariji adolescenti su izloženiji SEM nego djeca i mlađi adolescenti (Brown i L'Engle, 2009.; Ybarra i Mitchell, 2005.), kako namjerno, tako i nenamjerno (Buljan-Flander, Ćosić i Profaca, 2009.; Wolak, Mitchell i Finkelhor, 2007.), iako neka istraživanja ovo ne potvrđuju (Peter i Valkenburg, 2006.). Socioekonomski status obitelji mjeren prihodima kućanstva i/ili obrazovanjem roditelja se uglavnom nije pokazao značajnim korelatom korištenja SEM (Peter i Valkenburg, 2011.; Wolak, Mitchell i Finkelhor, 2007.; Ybarra i Mitchell, 2005.;), iako je u nekim istraživanjima slabiji SES bio povezan s vjerojatnijim korištenjem SEM (Brown i L'Engle, 2009.). Religioznost se nije pokazala prediktorom izloženosti u dijelu istraživanja (Peter i Valkenburg, 2006.), dok su druga pokazala da religiozniji mladi manje koriste internetske SEM (Mesch, 2009.; Short, Kasper i Wetterneck, 2015.).

Među razvojnim i socioseksualnim varijablama, čini se da je korištenje SEM povezano s većom zainteresiranošću za seksualnost (Peter i Valkenburg, 2006.) te seksualno permissivnijim stavovima i ponašanjima (Braun-Courville i Rojas, 2009.; Häggström-Nordin, Hanson i Tydén, 2005.; Krauss i Russel, 2008.; Lam i Chan, 2007.; Lo i Wei, 2005.), premda to nije potvrđeno u svim istraživanjima (Luder i sur., 2011.; Peter i Valkenburg, 2006.). Kada je riječ o povezanosti između seksualne orijentacije i uporabe SEM, nalazi nisu jednoznačni. Neka istraživanja (usp. Peter i Valkenburg,

2011.) pokazuju da mladi neheteroseksualne orijentacije koriste SEM češće nego heteroseksualne, no druga istraživanja to ne potvrđuju (Luder i sur., 2011.).

Odnos s roditeljima, kao varijabla socijalnog konteksta, se konzistentno pokazuje važnim korelatom seksualnosti adolescenata. Tako roditeljsko znanje o tome gdje je dijete, kako i s kime provodi vrijeme i na što troši novac, što ovisi o spremnosti djeteta da podijeli s roditeljem informacije o sebi (Stattin i Kerr, 2000.), smanjuje vjerojatnost rizičnih seksualnih ponašanja te povećava zadovoljstvo adolescenata različitim aspektima svoje seksualnosti (de Graaf, Vanwesenbeeck, Woertman i Meeus, 2011.). Slično tome, čini se da je slabija kvaliteta odnosa s roditeljima povezana s većom vjerojatnošću korištenja SEM, osobito na Internetu (Ybarra i Mitchell, 2005.). Također, bolji školski uspjeh, koji posredno može odražavati razinu socijalne kontrole, povezan je s manjim korištenjem SEM (Beyens, Vandenbosch i Eggermont, 2015.).

Longitudinalna istraživanja, koja zbog svoje metodologije mogu pružiti zaključke o ishodima korištenja SEM u adolescenciji, su do sada malobrojna. Ipak, čini se da njihovi rezultati sugeriraju da bi korištenje SEM moglo imati nepovoljne učinke na socioseksualni razvoj mladih, dok drugi mogući učinci nisu bili istraživani. Naime, korištenje SEM doprinosi seksualnoj permisivnosti i tradicionalističkom poimanju uloge muškaraca i žena u seksualnim odnosima (Brown i L'Engle, 2009.). Osim toga, viđenje žena kao seksualnih objekata (Peter i Valkenburg, 2009.a) te niže seksualno zadovoljstvo (Peter i Valkenburg, 2009b) su cirkularno povezani s korištenjem internetskog SEM. Drugim riječima, mladi koji su seksualno manje zadovoljni i koji žene promatraju kao seksualne objekte češće koriste SEM, a onda upotreba SEM doprinosi njihovom seksualnom nezadovoljstvu i seksualnom objektiviziranju žena. Konačno, s češćim korištenjem SEM mladi raste uvjerenje korisnika da su ovi sadržaji realistični i korisni (informativni) prikazi seksualnog ponašanja, s čime pak raste stav da je seksualno ponašanje instrumentalno, odnosno da je seksualni odnos prvenstveno tjelesni, a ne emocionalni čin (Peter i Valkenburg, 2010.).

CILJEVI ISTRAŽIVANJA

Kao što je već spomenuto, o stupnju izloženosti mladih SEM na Internetu nije moguće zaključivati iz dostupnih istraživanja, kako zbog njihovih metodoloških osobitosti, tako i zato što je riječ o fenomenu koji se brzo mijenja prateći razvoj tehnologije. Stoga je prvi cilj ovog istraživanja bio utvrditi razmjere izloženosti SEM u velikom i heterogenom uzorku srednjoškolaca i srednjoškolki iz Zagreba i okolice. Drugi cilj istraživanja bio je ispitati povezanost mogućih korelata korištenja SEM s izloženosti zagrebačkih mladića i djevojaka ovim sadržajima. Pritom smo zbog novosti ove pojave i posljedičnog nedostatka čvrstih teorijskih okvira unutar kojih se ona može tumačiti, istraživanju odlučili pristupiti eksploratorno. Stoga smo promatrali različite aspekte izloženosti SEM, kako bismo stekli što obuhvatniju sliku o ovoj pojavi. Slično tome, promatrali smo korelate izloženosti SEM koji su se na temelju dosadašnjih istraživanja pokazali relevantnima, a koji odgovaraju okvirima modela medijske prakse kao široke teorije koja ne predviđa čvrste hipoteze. Naime, s obzirom na nedostatak empirijskih podataka o izloženosti mladih SEM na Internetu – posebno u Hrvatskoj – ovakav rad, čija je logika epidemiološka, treba pružiti početnu snimku stanja kao nužan preduvjet za kasnije teorijske radove, ali i za stvaranje javnih politika i mjera za zaštitu mladih.

U skladu s ovime, izloženost SEM smo operacionalizirali kroz tri pokazatelja: dob prvog kontakta s ovim sadržajima, sadašnje samoiskazano korištenje ili nekorisćenje SEM te učestalost korištenja unazad 6 mjeseci. Na temelju prethodnih istraživanja smo pretpostavili da će veći udio mladića nego djevojaka biti izložen SEM na Internetu te da će im biti izloženi od ranije dobi i češće te smo moguće korelate izloženosti SEM analizirali zasebno za mladiće i za djevojke.

Vođeni prethodnim objavljenim nalazima, za sva tri promatrana aspekta izloženosti pretpostavili da obrazovanje roditelja i vrsta škole koju mladi pohađaju – koje smatramo indikatorima socioekonomskog statusa obitelji – neće biti značajni korelati izloženosti. Također, pretpostavili smo kako će veću izloženost SEM iskazati manje religiozne mlade osobe, one s većim seksualnim iskustvom, neheteroseksualni mladići i djevojke te mladi koje obilježava manji stupanj roditeljskog nadzora i slabiji školski uspjeh. S obzirom na sveprisutnost SEM na Internetu, očekujemo da će mladi koji navode Internet kao glavni izvor SEM iskazati veću izloženost od ostalih.

METODA

Sudionici

Od 7396 učenika kojima su podijeljene brošure za registraciju na internetskoj stranici istraživanja, dakle koji su mogli sudjelovati, njih 36% ($n = 2655$) se tijekom dvotjednog razdoblja prikupljanja podataka registriralo za sudjelovanje. Iz konačnog uzorka su izbačeni sudionici koji upitnik nisu ispunili do kraja i oni koji su davali besmislene odgovore ($n = 414$, 16%). Među izbačenim sudionicima, njih 19 (5%) nakon registracije nije pristupilo ispunjavanju upitnika, 210 (51%) je ispunilo manje od polovice upitnika, a 131 (34%) ih je ispunilo 80% ili manje pitanja; 44 sudionika (11%) su davala besmislene odgovore na otvorenim pitanjima. U konačnom uzorku je bio 2241 učenik i učenica, koji su s obzirom na tip škole koji su pohađali bili usporedivi s populacijom (slika 2).

Postupak

Podaci su prikupljeni u sklopu projekta *Prospective Biopsychosocial Study of the Effects of Sexually Explicit Material on Young People's Sexual Socialization and Health* (PROBIOPS)², koji istražuje učinke seksualiziranih i seksualno eksplicitnih medijskih sadržaja na mlade u dobi 16-18 godina. Riječ je o longitudinalnom istraživanju koje se provodi putem Interneta u razmacima od šest mjeseci. Ukupno je planirano anketiranje u šest vremenskih točaka tijekom tri godine. Ovaj rad prikazuje dio podataka prikupljenih u prvoj vremenskoj točki istraživanja (travanj 2015. godine).

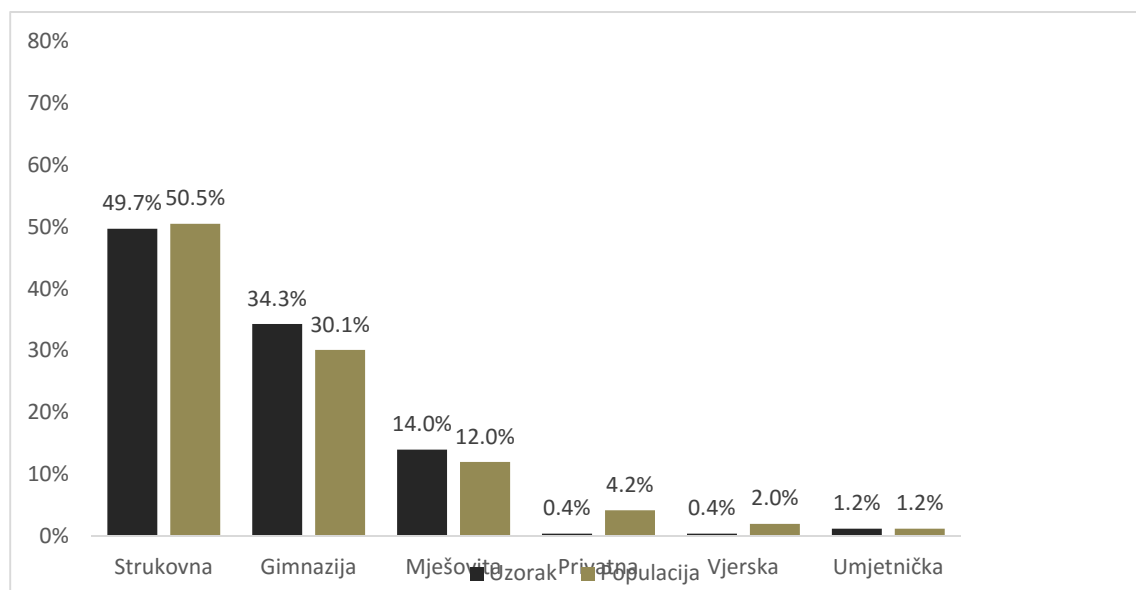
Ciljna populacija ovog istraživanja su bili učenici i učenice upisani u druge razrede srednjih škola Grada Zagreba i Zagrebačke županije u školskoj godini 2014./2015. ($N = 11768^3$). Od ukupno 90 škola na ovom području, inicijalno je kontaktirano njih 69 (76%), dok je 21 škola unaprijed isključena radi ekonomičnosti provođenja istraživanja (riječ je o malim privatnim, vjerskim ili specijaliziranim umjetničkim školama te geografski udaljenim manjim školama u Zagrebačkoj županiji). Među kontaktiranim školama, njih je 59 pristalo sudjelovati, a 10 (14%) je odbilo.

---

² Projekt PROBIOPS financira Hrvatska zaklada za znanost.

³ Podaci dobiveni od Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta.

Stoga je istraživanje potencijalno obuhvatilo 9821 učenika i učenicu. Prikupljeni uzorak nije se po tipu škole razlikovao od populacije učenika zagrebačkog područja (slika 2).

Slika 2. Preklapanje uzorka i populacije po tipu škole

Uz odobrenje ravnatelja škola, terenski suradnici ovog projekta su tijekom nastave učenicima podijelili brošure s podacima o istraživanju te ih pozvali na sudjelovanje. Ukupno je podijeljeno 7396 brošura koje su sadržavale informacije za potencijalne sudionike te obavijest za njihove roditelje. Na svakoj od brošura je bio jedinstveni kôd kojim su se učenici registrirali na internetskoj stranici istraživanja. Potencijalne sudionike smo dodatno motivirali time što su ispunjavanjem upitnika imali priliku sudjelovati u nagradnom izvlačenju: mogli su osvojiti jednu od stotine poklon-kartica zagrebačkog trgovačkog centra vrijednu 50 kuna⁴.

Nakon što su se registrirali na internetskoj stranici istraživanja, sudionici su mogli pristupiti istraživačkom upitniku. Na uvodnoj stranici upitnika su učenici trebali potvrditi da razumiju koja prava imaju kao sudionici ovog istraživanja te da su o istraživanju obavijestili roditelje. Upitnik se ukupno sastojao od 78 čestica, pri čemu je dio sudionika odgovarao na manji broj čestica, zbog logičkih filtera ugrađenih u

⁴ Provedene su četiri fokusne grupe srednjoškolaca, na temelju kojih su razvijeni i dorađeni načini obavještanja i motiviranja potencijalnih sudionika istraživanja.

internetski upitnik. Na primjer, osoba koja je navela da nikad nije vidjela pornografski sadržaj nije imala uvid u pitanja o učestalosti korištenja pornografije.

Etički aspekti istraživanja

Istraživanja je odobreno od strane Etičkog povjerenstva Filozofskog fakulteta u Zagrebu, a Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta dopustilo je regrutiranje sudionika tijekom nastave. Istraživanje je podržalo i Pravobraniteljstvo za djecu Republike Hrvatske.

Na internetskoj stranici istraživanja potencijalni su sudionici, kroz tekst i kratki film, dobili detaljnije informacije o načinu sudjelovanja i sadržaju istraživanja. Istaknuto je da se podaci prikupljaju anonimno i da su tajni te da je sudjelovanje dobrovoljno i da imaju pravo bilo kada bez posljedica odustati od sudjelovanja, što je ponovljeno i na početku upitnika. U skladu s Etičkim kodeksom istraživanja s djecom (Ajduković i Kolesarić, 2003.), sudionici su sami davali suglasnost za sudjelovanje, a njihovi roditelji su putem letka koji je učenicima podijeljen u školi obaviješteni o mogućem sudjelovanju njihovog djeteta u istraživanju.

Instrumenti

Popis varijabli koje su korištene u ovom istraživanju nalazi se u tablici

Tablica 1a i 1b, a u daljnjem tekstu su detaljnije pojašnjene njihove operacionalizacije.

Tablica 1a Prediktori/korelati korištenja SEM

KORELAT KORIŠTENJA SEM	OPIS
Dob	Dob sudionika izračunata na temelju godine i mjeseca rođenja, zaokružena na punu godinu
Obrazovanje oca	Najviši stupanj obrazovanja kojeg je završio otac sudionika, rekatégoriziran u osnovnu školu ili manje, srednju školu, fakultet ili više
Obrazovanje majke	Najviši stupanj obrazovanja kojeg je završila majka sudionika, rekatégoriziran u osnovnu školu ili manje, srednju školu, fakultet ili više
Školsko postignuće	Prosječna ocjena postignuta na kraju prvog razreda srednje škole, zaokružena na jedno decimalno mjesto
Vrsta škole	Vrsta srednjoškolskog programa koji pohađa sudionik; korištene su kategorije strukovna škola i gimnazija
Primarna socijalna okolina sudionika	Samoiskaza sudionika s kime trenutno živi, kategoriziran u život s oba roditelja i drugo
Roditeljski nadzor	Ukupan prosječan rezultat na skali od četiri čestice koje mjere znanje roditelja o tome gdje i s kime dijete provodi vrijeme te na što troši novac
Religioznost	Učestalost pohađanja vjerskih obreda, osim u socijalnim prigodama
Kumulativno seksualno iskustvo	Ukupan broj različitih seksualnih ponašanja koja je sudionik doživio.
Seksualna orijentacija	Spol osoba prema kojima sudionik osjeća privlačnost, kategoriziran u isključivo heteroseksualnu privlačnost i neisključivo heteroseksualnu privlačnost

Tablica 1b: Mjere korištenja SEM

MJERA KONTAKTA SA SEM	OPIS
Korištenje Interneta za pristupanje SEM	Pitanje je li Internet glavni izvor SEM, mogući dogovori da, ne, ne koristim pornografiju
Dob prvog kontakta sa SEM	Dob u kojoj su sudionici po prvi puta vidjeli SEM, neovisno o namjeri. Odgovora kategorizirani u 5 kategorija: nikad, 10 i manje godina, 11-12 godina, 13-14 godina, 15 i više godina.
Kontekst prvog susreta sa SEM	Način na koji su sudionici došli u prvi kontakt sa SEM.
Učestalost korištenja SEM u posljednjih 6 mjeseci	Skala od 8 stupnjeva, koja je rekatégorizirana posebno za mladiće i za djevojke
Učestalost korištenja SEM u proteklom tjednu	Skala od 13 stupnjeva, mjeri broj puta korištenja SEM
Način uporabe SEM	Društveni kontekst u kojem sudionici koriste SEM: sami,

Dob sudionika u vrijeme ispunjavanja upitnika izračunata je na temelju mjeseca i godine rođenja koje su sudionici upisali. Dobivena vrijednost je zaokružena na puni broj godina.

Obrazovanje oca i majke određeno je kao najviši postignuti stupanj obrazovanja svakog od roditelja (nezavršena osnovna škola, završena osnovna škola, završena srednja škola, završena viša škola ili fakultet); sudionici su morali odabrati među ponuđenim odgovorima. Manje od jedan posto sudionika navelo je da njihovi majka ili otac imaju nezavršenu osnovnu školu te su ovi podaci priključeni kategoriji završene osnovne škole. Budući da su se distribucije roditeljskog obrazovanja razlikovale ($\chi^2 = 10,02$, $p = 0,006$), obrazovanje oca i obrazovanje majke su se koristili kao zasebne varijable u analizama.

Školsko postignuće mjerilo se kao prosječna ocjena na kraju prethodnog (prvog) razreda srednje škole, koju su sudionici trebali upisati s jednim decimalnim mjestom.

Vrsta škole utvrđena je na temelju programa škole koju su učenici pohađali; odgovori su kategorizirani kao gimnazija, strukovna škola i druga škola (četiri škole s mješovitim strukovnim i gimnazijskim programima, po jedna umjetnička, vjerska i privatna škola). Budući da je vrsta škole služila kao jedna od mjera socioekonomskog statusa (SES), u predikciji kontakta sa SEM su se koristili samo podaci sudionika iz gimnazija i strukovnih škola, budući da su ostale škole bile vrlo heterogene, što je onemogućavalo da budu mjera SES-a.

Primarna socijalna okolina sudionika opisana je kroz pitanje o tome s kim sudionik/ica živi. Odgovori su dihotomizirani kako bi život s oba roditelja razlikovao od ostalih modaliteta (živi samo s jednim roditeljem, sa skrbnikom, u učeničkom domu ili drugo).

Roditeljski nadzor operacionaliziran je pomoću četiri čestice: znaju li roditelji uvijek gdje im je dijete, gdje izlazi navečer, s kim provodi vrijeme te na što troši novac. Sudionici su odgovarali na skali od 5 stupnjeva (uopće se ne odnosi na mene; u potpunosti se odnosi na mene). Rezultati na ovim česticama su sumirani u kompozitnu mjeru roditeljskog znanja, pri čemu je veći rezultat označavao veće roditeljsko znanje.

Ljestvica je imala visoku pouzdanost mjerenu koeficijentom unutarnje konzistencije (Cronbachov $\alpha = 0,81$).

Religioznost se mjerila kao učestalost sudjelovanja u vjerskim obredima, isključujući posebne prilike kao što su vjenčanja ili pogrebi. Za procjenu je korištena skala od 6 stupnjeva (1 – nikad, 2 – svakih nekoliko godina, 3 – nekoliko puta godišnje, 4 – jednom mjesečno, 5 – nekoliko puta mjesečno, 6 – jednom tjedno ili češće). S obzirom na mali udio odgovora u pojedinačnim kategorijama, indikator je rekodiran u tri kategorije, koje su okvirno odgovarale tercilima distribucije rezultata te bile interpretacijski logične: nikad ili jednom u nekoliko godina (niska religioznost); nekoliko puta godišnje (umjerena religioznost); jednom mjesečno ili češće (visoka religioznost).

Imajući u vidu dob, odnosno razvojna obilježja, sudionika, kao indikator *seksualne orijentacije* koristili smo pitanje o spolu osoba koje ih privlače. Odgovori su bili ponuđeni na skali od 5 stupnjeva (od 1 – isključivo suprotnog to 5 – isključivo istog spola). Zbog distribucije koja je bila izrazito pomaknuta u smjeru veće učestalosti preferiranja osoba suprotnog spola, varijabla je dihotomizirana u kategoriju isključive privlačnosti osoba suprotnog spola i kategoriju ostalih odgovora.

Kumulativno seksualno iskustvo sudionika temelji se na odgovorima na sedam pitanja koja se odnose na različite seksualne radnje (npr. dodirivanje dojki, dodirivanje ispod struka, oralni seks, snošaj...). Veći broj na ovom indikatoru odražava veće seksualno iskustvo.

U upitniku je za SEM bila korištena riječ pornografija, definirana na sljedeći način: „pornografija se odnosi na sve materijale koji izravno i otvoreno prikazuju spolni odnos, odnosno različite seksualne aktivnosti“. Kontakt s pornografskim sadržajem operacionaliziran je sljedećim česticama.

Korištenje Interneta za pristupanje pornografskim sadržajima mjerilo se pitanjem o tome je li Internet glavni izvor SEM za sudionike („da“, „ne“, i „ne koristim pornografiju“).

Dob prvog kontakta s pornografijom određena je kao dob u kojoj su sudionici po prvi puta vidjeli SEM, neovisno o tome jesu li ga tražili ili su do njega došli slučajno. Sudionici su trebali označiti svoju dob u godinama pri tom prvom kontaktu, pri čemu je

skala mogućih odgovora bila omeđena s 10 ili manje, odnosno 16 ili više godina. Bio je ponuđen i odgovor da nikada nisu vidjeli takav sadržaj. Budući da je u svakoj od ponuđenih kategorija bio relativno mali broj odgovora, podaci su na temelju logičkog sadržaja i distribucije odgovora kategorizirani u 5 kategorija (nikad, 10 i manje godina, 11-12 godina, 13-14 godina, 15 i više godina).

Kontekst prvog susreta s pornografijom odnosio se na pitanje kako je došlo do tog prvog susreta sa SEM („pokazao mi je ili poslao vršnjak“, „pokazala mi je odrasla osoba“, „slučajno sam naišao na takav sadržaj“, „tražio sam takav sadržaj“ i „nešto drugo“).

Učestalost korištenja pornografije u posljednjih 6 mjeseci mjerena je na skali od 8 stupnjeva (1 – niti jednom, 2 – nekoliko puta, 3 – jednom mjesečno, 4 – 2-3 puta mjesečno, 5 – jednom tjedno, 6 – nekoliko puta tjedno, 7 – svaki dan ili skoro svaki dan, 8 – više puta dnevno); na isti način se mjerila i *učestalost korištenja pornografije u završnom razredu osnovne škole*. Budući da su rezultati na ovim varijablama kod mladića bili izrazito negativno, a kod djevojaka izrazito pozitivno asimetrični, učestalost korištenja SEM u promatranim razdobljima je kod mladića rekategorizirana u „nikad ili nekoliko puta“, „jednom mjesečno do jednom tjedno“, „nekoliko puta tjedno“ te „skoro svaki dan ili češće“, a za djevojke u „nikad“ „nekoliko puta“, „jednom mjesečno do jednom tjedno“ i „više puta tjedno ili češće“.

Učestalost korištenja pornografije u proteklom tjednu mjerena je skalom s 13 stupnjeva (od „niti jednom“ do „12 i više puta“).

Način uporabe pornografije operacionaliziran je pitanjem o tome s kim sudionici najčešće gledaju SEM („sam“, „s partnerom/icom“, „s prijateljima/icama“).

Statistički postupci

Deskriptivni podaci su prikazani pomoću frekvencija i postotnih udjela za kategorijalne varijable, medijana i interkvartilnog raspršenja za ordinalne te aritmetičkih sredina i standardnih devijacija za intervalne i kontinuirane varijable. Skupine su se uspoređivale pomoću hi-kvadrat testa za kategorijalne, Wilcoxonovog testa za ordinalne te jednosmjerne analize varijance (ANOVA) uz Tukeyev post-hoc test za intervalne

zavisne varijable. Ukoliko nije bio zadovoljen uvjet homogenosti varijanci koji je bio testiran pomoću Levenovog statistika, koristili su se F-omjeri s Welchovom korekcijom te Games-Howellov post-hoc test.

Multivarijatne analize provedene su zasebno za mladiće i djevojke, zbog velikih razlika u izloženosti pornografiji. Imajući u vidu spolno/rodno specifičnu seksualnu socijalizaciju, nije se moglo pretpostaviti da odabrani prediktori u jednakoj mjeri predviđaju kontakt sa SEM kod djevojkica i kod mladića. Multivarijatna logistička regresijska analiza korištena je za dihotomne kriterijske varijable (sadašnje korištenje SEM), a multivarijatna linearna regresijska analiza za kontinuirane kriterijske varijable (dob prve izloženosti i učestalost korištenja SEM u proteklih 6 mjeseci).

U multivarijatne regresijske modele uvrštene su sve nezavisne varijable koje bile bivarijatno povezane sa zavisnom varijablom uz razinu značajnosti $p < 0,10$, ovaj je iznos odabran kako bi u bivarijatnoj analizi izbjegli korištenje prestrogih kriterija. U svim drugim slučajevima, minimalna razina značajnosti određena je kao $p < 0,05$. Veličine efekata omjera šansi (*odds ratio*, OR) su se interpretirale tako da $OR \geq 1,68$ odgovara maloj, $OR \geq 3,47$ srednjoj te $OR \geq 6,71$ velikoj veličini efekta (Chen, Cohen i Chen, 2010.). Sve analize provedene su uporabom računalnog programa SPSS 20.

REZULTATI

Postignuti uzorak

Kao što prikazuje tablica 2, prosječna dob sudionika u ovom istraživanju iznosila je 16,2 godina ($SD = 0,5$). Uzorak je činila trećina gimnazijalaca ($n = 769$, 34,3%) i polovica učenika strukovnih škola ($n = 1113$, 49,7%), dok su ostali pohađali druge vrste škola (vjerske, umjetničke, privatne). Prosječna ocjena s kojom su završili prethodni (prvi) razred srednje škole je bila $M = 3,84$ ($SD = 0,58$). Nešto više od polovice sudionika je imalo srednjoškolski obrazovane majke ($n = 1210$, 54,1%) i očeve ($n = 1290$, 58,3%), a njih više od trećine je imalo visokoobrazovane majke ($n = 873$, 39,1%) i očeve ($n = 805$, 36,4%). Većina sudionika ($n = 1841$, 82,2%) je živjela s oba roditelja te su roditeljski nadzor prosječno procjenjivali visokim ($M = 4,06$, $SD = 0,85$). Nešto više od četvrtine sudionika ($n = 604$, 27,0%) je bilo niskoreligiozno, a ostali su bili u podjednakim udjelima umjereno ($n = 810$, 36,1%), odnosno visokoreligiozni ($n = 827$, 36,9%).

Mladići u uzorku bili su nešto stariji od djevojaka ($t_{1810,3} = 1,99$, $p = 0,047$). Djevojke su češće nego mladići polazile gimnazije ($\chi^2_{(2)} = 39,34$, $p < 0,001$) te su imale bolji školski uspjeh ($t_{2239} = -6,48$, $p < 0,001$) i veći roditeljski nadzor ($t_{1892,8} = -7,42$, $p < 0,001$). Mladići su češće nego djevojke navodili da imaju visokoobrazovane majke ($\chi^2_{(2)} = 19,67$, $p < 0,001$) i očeve ($\chi^2_{(2)} = 15,47$, $p < 0,001$) te je među njima bilo relativno više niskoreligioznih osoba, a među djevojkama više visokoreligioznih ($\chi^2_{(2)} = 7,91$, $p = 0,019$).

S obzirom na seksualno iskustvo, petina sudionika je imala vaginalni spolni odnos ($n = 470$, 21,0). Prosječni broj seksualnih ponašanja koja su sudionici iskusili je bio 2,5 ($SD = 2,2$), pri čemu su mladići iskazivali nešto veći broj seksualnih ponašanja nego djevojke (mladići: $M = 2,8$, $SD = 2,3$; djevojke: $M = 2,2$, $SD = 2,1$; $t_{(1908,1)} = 6,25$, $p < 0,001$). Isključivu privlačnost prema suprotnom spolu je iskazala većina sudionika ($n = 1953$, 87,1%), pri čemu je nešto veći udio djevojaka nego mladića naveo različite stupnjeve privlačnosti prema osobama istog spola ($\chi^2_{(1)} = 29,98$, $p < 0,001$).

Tablica 2. Karakteristike uzorka

		UKUPNI UZORAK (<i>N</i> = 1882)		MLADIĆI (<i>n</i> = 940, 41,9%)		DJEVOJKE (<i>n</i> = 1301, 58,1%)	
		<i>n</i>	%	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%
Tip škole	gimnazija	769	34,3	256	27,2	513	39,4
	strukovna škola	1113	49,7	532	56,6	581	44,7
	drugo	359	16,0	152	16,2	207	15,9
Obrazovanje majke	nezavršena OŠ	7	0,3	2	0,2	5	0,4
	završena OŠ	145	6,5	42	4,5	103	7,9
	SSS	1210	54,1	488	52,0	722	55,7
	VŠS ili VSS	873	39,1	407	43,3	466	36,0
Obrazovanje oca	nezavršena OŠ	13	0,6	4	0,4	9	0,7
	završena OŠ	103	4,7	31	3,3	72	5,6
	SSS	1290	58,3	520	55,9	770	60,2
	VŠS ili VSS	805	36,4	376	40,4	429	33,5
Struktura obitelji	ne živi s oba roditelja	400	17,8	165	17,6	186	14,3
	živi s oba roditelja	1841	82,2	116	12,3	137	10,5
Pohađanje vjerskih obreda	nikad	351	15,7	335	35,6	475	36,5
	svakih nekoliko godina	253	11,3	63	6,7	95	7,3
	nekoliko puta godišnje	810	36,1	121	12,9	204	15,7
	jednom mjesečno	158	7,1	140	14,9	204	15,7
	nekoliko puta mjesečno	325	14,5	173	18,4	227	17,4
	jednom tjedno i češće	344	15,4	767	81,6	1074	82,6
Vaginalni spolni odnos	da	470	21,0	244	26,0	226	17,4
	ne	1771	79,0	696	74,0	1075	82,6

Uporaba seksualno eksplicitnih materijala

Velika većina mladića i djevojaka navela je kako se već susrela sa SEM, što je prikazano u tablici 3. Samo je 12 mladića (1,3%) i 103 djevojke (7,9%) iskazalo kako nikad nisu imali kontakt sa SEM (tablica 2). Manje od desetine mladića ($n = 83$, 8,9%), ali više od polovine djevojaka ($n = 704$, 58,8%) izjasnilo se da ne koristi SEM ($\chi^2_{(2)} = 581,45$, $p < 0,001$). Gotovo 9 od 10 mladića ($n = 834$, 88,7%) i jedna od tri djevojke ($n = 379$, 29,1%) koristilo je SEM barem jednom u prethodnih šest mjeseci ($\chi^2_{(1)} = 780,49$, $p < 0,001$). Među sudionicima koji su naveli da koriste SEM, Internet je bio glavni izvor ovih sadržaja i za mladiće ($n = 698$, 82,6%) i djevojke ($n = 349$, 70,6%; $\chi^2_{(1)} = 26,13$, $p < 0,001$).

Medijan dobi prvog kontakta sa SEM je kod mladića bio 11 godina (IQR = 2), dok je kod djevojaka bio 13 godina (IQR = 3), što je bila statistički značajna razlika ($U = 363426,00$, $p < 0,001$). Najveći udio mladića ($n = 412$, 44,4%) i djevojaka ($n = 485$, 40,5%) naveo je kako je prvi kontakt sa SEM imao preko vršnjaka. Ipak, mladići su znatno češće od djevojaka aktivno tražili SEM ($\chi^2_{(3)} = 105,00$, $p < 0,001$). U tjednu koji je prethodio istraživanju, većina djevojaka nije koristila SEM, dok ga je većina mladića koristila tri puta ($U = 84370,5$, $p < 0,001$).

I djevojke ($n = 413$, 83,9%) i mladići ($n = 800$, 94,7%) naveli su da SEM najčešće koriste sami. Zanimljiv broj mladića ($n = 13$, 1,5%) i nešto veći broj djevojaka ($n = 53$, 10,8%) naveo je da ga uglavnom koristi s prijateljima/cama, odnosno s partnerom/icom (mladići: $n = 32$, 3,8%; djevojke: $n = 26$, 5,3%). Iako je riječ o malim udjelima, djevojke su nešto češće SEM koristile s prijateljima/icama ($\chi^2_{(2)} = 59,26$, $p < 0,001$).

Tablica 3. Osobine korištenja seksualno eksplicitnog materijala (SEM)

		UKUPNI UZORAK		MLADIĆI		DJEVOJKE	
		<i>n</i>	%	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%
Dob pri prvom kontaktu sa SEM	nikad	115	5,1	12	1,3	103	7,9
	10 i manje	624	27,9	384	40,9	240	18,5
	11-12 godina	688	30,7	330	35,1	358	27,5
	13-14 godina	606	27,1	176	18,7	430	33,1
	15 i više godina	207	9,2	38	4,0	169	13,0
Razlog za prvi kontakt sa SEM	vršnjaci	897	42,2	412	44,4	485	40,5
	odrasli	36	1,7	23	2,5	13	1,1
	sam, slučajno	822	38,7	277	29,8	545	45,5
	sam, namjerno	219	10,3	157	16,9	62	5,2
	drugo	152	7,1	59	6,4	93	7,8
Korištenje SEM (kraj osnovne škole)	ni jednom	249	18,7	44	5,2	205	41,5
	nekoliko puta	288	21,6	107	12,7	181	36,6
	1 x mjesečno - 1 x tjedno	314	23,5	242	28,8	72	14,6
	nekoliko puta tjedno	237	17,8	214	25,4	23	4,7
	skoro svaki dan ili češće	247	18,5	234	27,8	13	2,6
Korištenje SEM (prethodnih 6 mjeseci)	ni jednom	126	9,4	11	1,3	115	23,3
	nekoliko puta	271	20,2	95	11,2	176	35,6
	1 x mjesečno - 1 x tjedno	302	22,6	177	20,9	125	25,3
	nekoliko puta tjedno	320	23,9	273	32,3	47	9,5
	skoro svaki dan ili češće	320	23,9	289	34,2	31	6,3
Korištenje SEM (prethodni tjedan)	ni jednom	354	26,5	88	10,4	266	54,0
	1-2 puta	373	27,9	231	27,3	142	28,8
	3-6 puta	370	27,7	308	36,4	62	12,6
	7 i više puta	241	18,0	218	25,8	23	4,7
Način korištenja	sam/a	1213	90,7	800	94,7	413	83,9
	s prijateljima/icama	66	4,9	13	1,5	53	10,8
	s partnerom/icom	58	4,3	32	3,8	26	5,3
Internet kao glavni izvor SEM	da	1047	49,2	698	75,2	349	29,1
	ne	292	13,7	147	15,8	145	12,1
	ne koristi SEM	787	37,0	83	8,9	704	58,8

Korištenje SEM s obzirom na karakteristike sudionika

Trenutna uporaba SEM

Predviđanje korištenja SEM u nizu bivarijatnih logističkih regresija i multivarijatnom modelu prikazano je u tablici 4.

U bivarijatnim analizama su na razini $p < 0,10$ s manje vjerojatnim korištenjem SEM kod mladića bili povezani bolji školski uspjeh ($OR = 0,54$, 95% IP = 0,39-0,77, $p < 0,001$) i veći roditeljski nadzor ($OR = 0,66$, 95% IP = 0,50-0,86, $p = 0,002$), a s vjerojatnijim korištenjem SEM srednja religioznost ($OR = 1,72$, 95% IP = 1,04-2,83) i niska religioznost ($OR = 1,93$, 95% IP = 1,19-3,13, $p = 0,008$) u usporedbi s visokom te veći broj seksualnih iskustava ($OR = 1,26$, 95% IP = 1,14-1,39, $p < 0,001$). Kod djevojaka su s manje vjerojatnim korištenjem SEM bili povezani školski uspjeh ($OR = 0,72$, 95% IP = 0,58-0,90, $p = 0,003$), življenje s oba roditelja ($OR = 0,73$, 95% IP = 0,54-0,98, $p = 0,039$) i veći roditeljski nadzor ($OR = 0,69$, 95% IP = 0,60-0,80, $p < 0,001$). Vjerojatnija uporaba SEM je kod djevojaka bila povezana sa srednjom ($OR = 1,43$, 95% IP = 1,07-1,91, $p = 0,015$) i niskom religioznošću ($OR = 2,32$, 95% IP = 1,71-3,15, $p < 0,001$), većim brojem seksualnih iskustava ($OR = 1,39$, 95% IP = 1,31-1,47, $p < 0,001$) te neheteroseksualnom privlačnošću ($OR = 3,44$, 95% IP = 2,54-4,67, $p < 0,001$).

U multivarijatnoj logističkoj regresiji je vjerojatnost uporabe SEM među mladićima bila povezana s religioznošću, seksualnim iskustvom, školskim uspjehom i roditeljskim nadzorom. Veću vjerojatnost uporabe SEM su imali umjereno religiozni mladići u usporedbi s vrlo religioznima ($OR = 1,92$, 95% IP = 1,15-3,19, $p = 0,012$), oni s više seksualnih ponašanja u odnosu na one s manje ($OR = 1,23$, 95% IP = 1,11-1,37, $p < 0,001$) te sa slabijim školskim uspjehom ($OR = 0,68$, 95% IP = 0,47-0,97, $p = 0,032$) i mladići koji su naveli manji stupanj roditeljskog nadzora ($OR = 0,74$, 95% IP = 0,56-0,99, $p = 0,039$). Među djevojkama je u multivarijatnoj regresiji vjerojatnost uporabe SEM bila je značajno veća među najmanje religioznim u odnosu na najreligioznije sudionice ($OR = 1,59$, 95% IP = 1,14-2,23, $p = 0,007$), među djevojkama s više seksualnog iskustva ($OR = 1,35$, 95% IP = 1,26-1,43, $p < 0,001$) te sudionicama koje su privlačile osobe istog spola ($OR = 3,01$, 95% IP = 2,16-4,19, $p < 0,001$).

Tablica 4. Prediktori korištenja seksualno eksplicitnih materijala

		MLADIĆI		DJEVOJKE		MLADIĆI		DJEVOJKE	
		OR (95% IP)	p	OR (95% IP)	p	AOR (95% IP)	p	AOR (95% IP)	p
Vrsta škole (strukovna = 1)	gimnazija	0,76 (0,48-1,21)	0,251	0,90 (0,71-1,19)	0,522				
Obrazovanje majke (fakultet = 1)	srednja	1,00 (0,66-1,52)	0,997	0,93 (0,72-1,20)	0,557				
	škola	0,66 (0,28-1,56)	0,341	0,89 (0,56-1,41)	0,612				
	osnovna	1,26 (0,83-1,91)	0,28	1,21 (0,93-1,57)	0,158				
Obrazovanje oca (fakultet = 1)	škola	0,69 (0,27-1,75)	0,435	0,76 (0,43-1,34)	0,346				
	osnovna	0,54 (0,39-0,77)	< 0,001	0,72 (0,58-0,90)	0,003	0,68 (0,47-0,97)	0,032	0,98 (0,77-1,25)	0,883
	škola	1,72 (1,04-2,83)	0,034	1,43 (1,07-1,91)	0,015	1,92 (1,15-3,19)	0,012	1,21 (0,88-1,65)	0,241
Religioznost (najveća = 1)	srednja	1,93 (1,19-3,13)	0,008	2,32 (1,71-3,15)	< 0,001	1,54 (0,92-2,58)	0,102	1,59 (1,14-2,23)	0,007
	najmanja	0,83 (0,48-1,44)	0,505	0,73 (0,54-0,98)	0,039			0,85 (0,61-1,19)	0,348
Živi s oba roditelja (da = 1)	ne	0,66 (0,50-0,86)	0,002	0,69 (0,60-0,80)	< 0,001	0,74 (0,56-0,99)	0,039	0,89 (0,76-1,05)	0,154
Roditeljski nadzor		1,26 (1,14-1,39)	< 0,001	1,39 (1,31-1,47)	< 0,001	1,23 (1,11-1,37)	< 0,001	1,35 (1,26-1,43)	< 0,001
Seksualno iskustvo									
Privlačnost isključivo prema suprotnom spolu (da = 1)	ne	1,58 (0,67-3,72)	0,300	3,44 (2,54-4,67)	< 0,001			3,01 (2,16-4,19)	< 0,001

OR = odds ratio (omjer šansi); AOR = adjusted odds ratio (omjer šansi čija je vrijednost prilagođena doprinosu ostalih prediktora u modelu); IP = interval pouzdanosti

Dob pri prvom kontaktu sa SEM

U bivarijantnim linearnim regresijama je kod mladića dob prvog kontakta sa SEM bila na razini značajnosti $p < 0,10$ povezana sa školskim uspjehom ($\beta = 0,07$, $p = 0,039$), niskom religioznošću ($\beta = -0,09$, $p = 0,017$), neživljenjem s oba roditelja ($\beta = 0,06$, $p = 0,064$), roditeljskim nadzorom ($\beta = 0,12$, $p < 0,001$), brojem seksualnih iskustava ($\beta = -0,20$, $p < 0,001$) i Internetom kao izvorom SEM ($\beta = 0,12$, $p = 0,001$). Kod djevojaka je dob prvog kontakta sa SEM bila bivarijantno povezana sa srednjoškolskim obrazovanjem oca ($\beta = -0,06$, $p = 0,06$), školskim uspjehom ($\beta = 0,11$, $p < 0,001$), srednjom i niskom religioznošću (redom, $\beta = -0,11$, $p < 0,001$; $\beta = -0,21$, $p < 0,001$), roditeljskim nadzorom ($\beta = 0,14$, $p < 0,001$), brojem seksualnih iskustava ($\beta = -0,22$, $p < 0,001$) i privlačnošću prema osobama istog spola ($\beta = -0,13$, $p < 0,001$).

U multivarijantnoj analizi (tablica 5) je među mladićima dob prvog kontakta sa SEM bila povezana s roditeljskim nadzorom, brojem seksualnih ponašanja i korištenjem Interneta kao glavnog izvora SEM. Kasnija dob izloženosti bila je povezana s većim roditeljskim nadzorom ($\beta = 0,14$, $p < 0,001$), a ranija dob izloženosti s većim brojem seksualnih ponašanja ($\beta = -0,16$, $p < 0,001$) i s korištenjem Interneta kao glavnog izvora SEM ($\beta = 0,12$, $p = 0,001$). Ovaj je model kod mladića objašnjavao ukupno 6% varijance dobi prvog kontakta sa SEM.

Među djevojkama je u multivarijantnoj analizi dob prvog kontakta sa SEM bila povezana s roditeljskim nadzorom, brojem seksualnih ponašanja koja su iskusile, religioznošću i privlačnošću prema osobama vlastitog spola. S ranijom dobi izloženosti je bio povezan veći broj seksualnih ponašanja ($\beta = -0,16$, $p < 0,001$), srednja religioznost ($\beta = -0,07$, $p = 0,018$) i niska religioznost ($\beta = -0,16$, $p < 0,001$), kao i privlačnost prema osobama vlastitog spola ($\beta = -0,08$, $p = 0,002$); s kasnijom dobi prvog kontakta sa SEM je bio povezan veći roditeljski nadzor ($\beta_{\text{djevojke}} = 0,08$, $p = 0,003$). Model je objašnjavao ukupno 9% varijance dobi prve izloženosti SEM kod djevojaka.

Tablica 5. Prediktori dobi prvog kontakta sa seksualno eksplicitnim materijalom

		BIVARIJATNI MODELI				MULTIVARIJATNI MODEL			
		MLADIĆI		DJEVOJKE		MLADIĆI		DJEVOJKE	
		β	p	β	p	β	p	β	p
Vrsta škole (strukovna =1)	gimnazija	0,04	0,264	-0,02	0,573				
Obrazovanje majke (fakultet =1)	srednja škola	-0,04	0,258	-0,05	0,118				
	osnovna škola	0,02	0,564	-0,02	0,588				
Obrazovanje oca (fakultet = 1)	srednja škola	0,02	0,595	-0,06	0,06			-0,05	0,075
	osnovna škola	-0,02	0,496	-0,03	0,316			-0,02	0,457
Školski uspjeh		0,07	0,039	0,11	<0,001	-0,01	0,703	0,05	0,081
Religioznost (najveća = 1)	srednja	-0,04	0,300	-0,11	<0,001	0,00	0,968	-0,07	0,018
	najmanja	-0,09	0,017	-0,21	<0,001	-0,04	0,313	-0,16	< 0,001
Živi s oba roditelja (da = 1)	ne	0,06	0,064	0,01	0,819	0,02	0,598		
Roditeljski nadzor		0,12	<0,001	0,14	<0,001	0,14	< 0,001	0,08	0,003
Kumulativna seksualna iskustva		-0,20	<0,001	-0,22	<0,001	-0,16	< 0,001	-0,16	< 0,001
Internet kao izvor SEM (ne = 1)	da	0,12	0,001	0,05	0,227	0,12	< 0,001		
Privlačnost isključivo prema suprotnom spolu (da = 1)	ne	-0,01	0,766	-0,13	<0,001			-0,08	0,002
R						0,26		0,31	
R ² _{adj}						0,06		0,09	

R = koeficijent multiple korelacije; R²_{adj} = kvadrirani koeficijent determinacije prilagođen za broj varijabli u modelu

Učestalost korištenja SEM u posljednjih 6 mjeseci

U bivarijatnim linearnim regresijama je na razini značajnosti $p < 0,10$ s učestalošću korištenja SEM kod mladića bila povezano pohađanje gimnazije ($\beta = -0,08$, $p = 0,034$), osnovnoškolsko obrazovanje majke ($\beta = -0,09$, $p = 0,015$), srednja religioznost ($\beta = 0,07$, $p = 0,093$) i niska religioznost ($\beta = 0,13$, $p = 0,001$), roditeljski nadzor ($\beta = -0,11$, $p = 0,002$), kumulativni broj seksualnih ponašanja ($\beta = 0,12$, $p = 0,001$), Internet kao glavni izvor SEM ($\beta = -0,28$, $p < 0,001$) te neheteroseksualna privlačnost ($\beta = 0,07$, $p = 0,053$). Kod djevojaka su s učestalošću korištenja SEM bili bivarijatno povezani srednjoškolsko ($\beta = -0,09$, $p = 0,054$) i osnovnoškolsko ($\beta = -0,09$, $p = 0,076$) obrazovanje majke, niska religioznost ($\beta = 0,20$, $p < 0,001$), roditeljski nadzor ($\beta = -0,11$, $p = 0,014$), kumulativni broj seksualnih ponašanja ($\beta = 0,23$, $p < 0,001$), korištenje Interneta za pristupanje SEM ($\beta = -0,26$, $p < 0,001$) i privlačnost prema osobama istog spola ($\beta = 0,16$, $p < 0,001$).

U multivarijatnoj analizi (tablica 5) je kod mladića veća učestalost korištenja SEM u posljednjih 6 mjeseci bila povezana s većim brojem seksualnih ponašanja ($\beta = 0,12$, $p = 0,001$), niskom religioznošću ($\beta = 0,09$, $p = 0,031$), korištenjem Interneta za pristupanje SEM ($\beta = -0,23$, $p < 0,001$) i nižim stupnjem roditeljskog nadzora ($\beta = -0,12$, $p = 0,002$). Ovakav multivarijatni model je objašnjavao 10% varijance učestalosti korištenja SEM među mladićima.

Kod djevojaka je u multivarijatnoj analizi veća učestalost korištenja SEM u posljednjih 6 mjeseci bila povezana s većim brojem seksualnih ponašanja ($\beta = 0,20$, $p < 0,001$), niskom religioznošću ($\beta = 0,10$, $p = 0,050$), korištenjem Interneta za pristupanje SEM ($\beta = -0,24$, $p < 0,001$) te privlačnošću prema osobama vlastitog spola ($\beta = 0,11$, $p = 0,009$). Ovaj multivarijatni model je objašnjavao 15% varijance učestalosti korištenja SEM kod djevojaka.

Tablica 6. Predviđanje učestalosti korištenja SEM u prethodnih 6 mjeseci

		MLADIĆI		DJEVOJKE		MLADIĆI		DJEVOJKE	
		β	p	β	p	β	p	β	p
Vrsta škole (strukovna = 1)	gimnazija	-0,08	0,034	-0,07	0,197	-0,05	0,194		
Obrazovanje majke (fakultet = 1)	srednja škola	-0,02	0,654	-0,09	0,054	0,02	0,659	-0,07	0,140
	osnovna škola	-0,09	0,015	-0,09	0,076	-0,07	0,067	-0,02	0,642
Obrazovanje oca (fakultet = 1)	srednja škola	-0,02	0,638	-0,08	0,105				
	osnovna škola	-0,02	0,540	-0,08	0,105				
Školski uspjeh		-0,01	0,680	0,05	0,297				
Religioznost (najveća = 1)	srednja	0,07	0,093	0,05	0,351	0,08	0,056	0,02	0,694
	najmanja	0,13	0,001	0,20	<0,001	0,09	0,031	0,10	0,050
Živi s oba roditelja (da = 1)	ne	-0,02	0,571	0,00	0,946				
Roditeljski nadzor		-0,11	0,002	-0,11	0,014	-0,12	0,002	-0,08	0,081
Kumulativna seksualna ponašanja		0,12	0,001	0,23	<0,001	0,12	0,001	0,20	< 0,001
Internet kao izvor SEM (ne = 1)	da	-0,28	<0,001	-0,26	<0,001	-0,23	< 0,001	-0,24	< 0,001
Privlačnost isključivo prema suprotnom spolu (da = 1)	ne	0,07	0,053	0,16	<0,001	0,04	0,251	0,11	0,009
R						0,33		0,40	
R^2_{adj}						0,10		0,15	

R = koeficijent multiple korelacije; R^2_{adj} = kvadrirani koeficijent determinacije prilagođen za broj varijabli u modelu

RASPRAVA

Presječno istraživanje prikazano u ovome radu provedeno je na velikom i heterogenom uzorku 16-godišnjih učenica i učenika iz Zagreba i okolice. Cilj rada bio je opisati razmjere izloženosti mladića i djevojaka SEM te utvrditi relativni doprinos njihovih karakteristika uporabi SEM na Internetu.

U skladu s našim očekivanjima, više mladića nego djevojaka bilo je izloženo SEM. Također, mladići su prvi kontakt sa SEM imali u ranijoj dobi te SEM koriste češće nego djevojke. U usporedbi s ranijim istraživanjima (Sabina, Wolak i Finkelhor, 2007.; Buljan Flander, Ćosić i Profaca, 2009.; Wolak, Mitchell i Finkelhor, 2007.), u našem su uzorku mladi bili ranije izloženi SEM, što je vjerojatno posljedica sve veće dostupnosti Interneta te pojave mobilnih platformi. Mladi danas mogu pomoću pametnog telefona izvan kuće i bez roditeljskog nadzora pristupiti brzom Internetu, doći do SEM te ih pokazati ili poslati svojim vršnjacima. Ovome u prilog govori nalaz da je velika većina sudionika našeg istraživanja prvi kontakt sa SEM imala preko vršnjaka ili slučajno. Također, za razliku od drugih istraživanja (Braun-Courville i Rojas, 2009.; Wolak, Mitchell i Finkelhor, 2007.; Gonzalez-Ortega i Orgaz-Baz, 2013.; Lo i Wei, 2005.; Flood, 2007), u našoj studiji nije zabilježena izražena spolna/rodna razlika u izloženosti SEM.

Usprkos tome što prvi susret sa SEM većina sudionika nije sama inicirala, čini se da korištenje SEM postaje intencionalno krajem osnovne škole – barem za znatan broj mladića. Na to upućuje nalaz da mladići procjenjuju kako su na kraju osnovne škole u prosjeku koristili SEM nekoliko puta tjedno, što nije u skladu s pretpostavkom o slučajnom kontaktu. Za razliku od mladića, djevojke nakon prvog kontakta većinom ne koriste SEM. One koje ih koriste čine to razmjerno rijetko. To potvrđuje naše očekivanje o ranijoj i učestalijoj izloženosti i uporabi SEM kod mladića u odnosu na djevojke. Ova spolna/rodna razlika u uporabi SEM može biti posljedica rodno različite seksualne socijalizacije koja uključuje društvene norme koje muško korištenje SEM čine socijalno prihvatljivijim (Hald, 2006.). Također je moguće da rodnoj razlici u korištenju SEM doprinose i biološki, odnosno evolucijski čimbenici (Malamuth, 1996.). Prema ovoj perspektivi, u SEM se prikazuje reproduktivna strategija koja je prirođeno (evolucijski) isplativa muškarcima, a sastoji se u stupanju u spolne odnose sa što većim brojem plodnih žena (što je u tjelesnom izgledu vidljivo kroz mladost, poželjan omjer

struka i bokova i dr.) uz što manje investiranje resursa. Stoga SEM mogu biti zanimljiviji muškarcima jer prikazuju seksualne odnose koje su muškarci evolucijski skloni doživljavati privlačnima. Naposljetku, veću zainteresiranost mladića za SEM moguće je tumačiti i činjenicom da SEM primarno odražava muške seksualne fantazije ili preferencije, odnosno da ga oblikuju muškarci primarno za muškarce (May, 2011). U svakom slučaju, zanimljivo je pitanje kako će se ova razlika možda očitovati u kasnijim seksualnim životima promatranih srednjoškolaca i srednjoškolki. Naime, čini se da ovi mladići i djevojke – s obzirom na njihovu različitu izloženost SEM – mogu odrastati s prilično različitim predodžbama o tipičnom seksualnom ponašanju i funkcioniranju.

U skladu s očekivanjima, sociodemografska obilježja – obrazovanje roditelja i vrsta škole koju sudionici polaze – nisu se pokazala značajnim prediktorima izloženosti SEM. Slično tome, školski uspjeh nije bio povezan s većinom indikatora izloženosti sudionika/ca SEM, osim dihotomno mjerenog korištenja SEM kod mladića. Takvi rezultati slijede glavninu prethodnih istraživanja (Wolak, Mitchell i Finkelhor, 2007.; Ybarra i Mitchell, 2005.; Peter i Valkenburg, 2011.).

U skladu s ranijim nalazima, manje religiozni sudionici, oni s više seksualnog iskustva i pod manjim roditeljskim nadzorom češće koriste SEM. Premda se religioznost pokazala relativno najsnažnijim prediktorom izloženosti SEM, veličina te povezanosti (tzv. veličine efekta) bila je mala. Za pretpostaviti je kako su sudionici koje obilježava izražena religioznost češće izloženi religijskim porukama o moralnoj neprihvatljivosti korištenja SEM. S obzirom na vrijednosti koje su usvojili, ti mladi ljudi nisu samo prijemčiviji na te poruke već su, vjerojatno, i okruženi prijateljima koji dijele slične moralne poglede (Thornton i Camburn, 1989.; Nelson, Padilla-Walker i Carroll, 2010.).

Povezanost seksualnog iskustva i korištenja SEM može biti odraz zajedničkih motivacijskih čimbenika, kao što je veća seksualna motivacija. Ona u jednoj mjeri može biti posljedica biopsihosocijalnih razlika među promatranim adolescentima i njihovom seksualnom interesu. Razlike u motivaciji mogu biti vezane uz dispozicijske čimbenike obuhvaćene kontinuumom na čijim su krajevima erotofobija i erotofilija. Riječ je o stečenoj sklonosti da se seksualne podražaje doživljava afektivno i kognitivno privlačnima (erotofilija), odnosno odbojnima (erotofobija). Dosadašnja istraživanja su pokazala da pojedinci s izraženijom erotofilijom imaju više seksualnih iskustava i

pozitivnije doživljavaju SEM (Fisher i Barak, 2001.; Fisher, Byrne, White i Kelley, 1988.; Paul, 2009.; Paul i Shim, 2008.). Također, seksualno aktivniji mladi bi mogli imati dodatnu motivaciju za konzumiranje SEM – na primjer, želju da prošire ili poboljšaju svoju seksualnu izvedbu (Paul i Shim, 2008.; Seidel, 2012.).

Stupanj roditeljskog nadzora pokazao se negativno povezanim s korištenja SEM i kod mladića i djevojaka. Ovaj rad, kao ni prethodna literatura, ne daju uvid u mehanizme te povezanosti. S jedne strane, moguće je da roditelji koji imaju veći nadzor nad svojim djetetom provode i više izravne kontrole nad njime, pa tako i nad konzumacijom SEM. Međutim, Internet, pa tako i SEM, je dostupan na nizu uređaja koje dijete koristi, a nad kojima roditelj teško može imati kontrolu (kao što je pametni telefon). Također, informacije koje roditelji imaju o djeci – što je u ovom radu operacionalizacija roditeljskog nadzora – dobrim dijelom ovise o tome koliko ih je dijete spremno spontano podijeliti, što je odraz kvalitete njihovog međusobno odnosa (Stattin i Kerr, 2000.; Livingstone i Helsper, 2008.). U skladu s time, vjerojatnije je da je roditeljski nadzor neizravno povezan s manjim korištenjem SEM. Roditelji koji kroz svoju brigu i interes za dijete grade kvalitetan odnos mogu djetetu predstavljati veći autoritet, pa i po pitanju nekorisćenja (ili manjeg korištenja) SEM.

Konačno, istospolna privlačnost se kod djevojaka, ali ne i kod mladića, pokazala kao umjereno snažan prediktor korištenja SEM. Nalaz možda govori u prilog mogućnosti da osobe koje naginju manjinskim seksualnim orijentacijama koriste internetske sadržaje koji im olakšavaju izgradnju drukčijeg identiteta (McKenna, Green i Smith, 2001.; McKenna i Bargh, 1998.). Drugim riječima, moguće je da djevojke koje privlače druge djevojke koriste SEM češće od vršnjakinja koje isključivo privlače mladići kako bi istražile i normalizirale svoju različitost ili želju za eksperimentiranjem.

Ograničenja istraživanja

Rezultate predstavljene studije treba razumjeti u kontekstu nekih metodoloških ograničenja. Istraživanje je provedeno na nereprezentativnom uzorku mladih, na koji su mogli djelovati različiti izvori selekcije sudionika. S jedne strane, sudionici iz nekih škola nisu imali priliku sudjelovati u istraživanju jer ravnatelji nisu dopustili regrutaciju. S druge strane, moguće je da je došlo do samoselekcije sudionika s obzirom na njihove

različite karakteristike (npr. stav prema znanstvenim istraživanjima, izraženost prosocijalne orijentacije, savjesnost kao crta ličnosti) Budući da je odaziv sudionika iznosio 36%, samoselekcija može biti izvor pristranosti rezultata. Nereprezentativnost uzorka prvenstveno ograničava mogućnost generalizacije naših nalaza. Imajući u vidu veličinu te zadovoljavajuću heterogenost uzorka, navedeno se ograničenje znatno manje odnosi na analizu prediktora izloženosti SEM.

Dodatno ograničenje jest činjenica da je dio podataka – primjerice, o dobi pri prvom kontaktu sa SEM – prikupljen retrospektivno, zbog čega njihova pouzdanost i valjanost može biti smanjena. Slično tome, podaci o izloženosti SEM temelje se na samoiskazu sudionika, što je s obzirom na pritisak društvenih očekivanja također moglo rezultirati pristranošću. Valja također upozoriti na činjenicu da je analiza prediktorske uloge seksualne orijentacije nužno ograničena malim brojem sudionika neheteroseksualne orijentacije (mala statistička snaga zaključivanja).

U spoznajnom smislu, istraživanje je ograničeno presječnim nacrtom, koji ne omogućuje razumijevanje uzročno-posljedičnih odnosa među varijablama. U tom smislu, povezanost između, primjerice, roditeljskog nadzora i uporabe SEM u kauzalnom smislu može ići u oba smjera.

Praktične implikacije istraživanja

S obzirom na veliku izloženost adolescenata SEM, ključno pitanje za praksu koje proizlazi iz ovog rada jest kojim mjerama i intervencijama djelovati na njezine moguće nepovoljne učinke. U dosadašnjoj dostupnoj literaturi gotovo da i nema prikaza intervencija koje ciljano djeluju na razvoj kritičnosti mladih prema porukama o seksualnosti kakve mogu dobiti iz seksualiziranih medijskih sadržaja i SEM (Scull, Malik i Kupersmidt, 2014.). Nasuprot tome, neka istraživanja su utvrdila da s većom konzumacijom SEM raste uvjerenost adolescenata o njezinoj realističnosti (Peter i Valkenburg, 2010.), što dodatno sugerira potrebu za nekom vrstom intervencije.

U tom smislu može biti korisno razmotriti načine na koje se do sada nastojalo suzbiti nepoželjne ishode korištenja medija kod djece i mladih. S jedne strane, riječ je o roditeljskoj medijaciji, a s druge o obrazovnim programima koji razvijaju kritičnost prema medijskim porukama, odnosno medijsku pismenost (Chakroff i Nathanson,

2008.). Roditeljska medijacija, čini se, događa se u tri oblika: kroz aktivnu medijaciju, koja uključuje razgovor roditelja s djecom o medijskim porukama, restriktivnu medijaciju, koja se odnosi na pravila koja roditelji djeci postavljaju vezano uz korištenje medija, te zajedničko korištenje medijskih sadržaja (Steele 2007). Dosadašnja istraživanja pokazuju da roditeljska aktivna medijacija može imati pozitivne učinke, ali je upitno koliko je vjerojatno da će roditelji i djeca otvoreno razgovarati o SEM, kao temi koja im može biti nelagodna. Restriktivna medijacija, s obzirom na laku dostupnost SEM, vjerojatno ne može biti učinkovito rješenje, dok je zajedničko gledanje SEM teško zamisliva roditeljska strategija. Zbog toga je važno da, osim eventualnih povremenih roditeljskih poruka, mladi imaju priliku kroz obrazovne programe medijske pismenosti dobiti znanja i vještine za kritičko razmatranje SEM.

Programi medijske pismenosti tipično uključuju razvoj kritičke svijesti mladih osoba o formalnim i sadržajnim aspektima medijskih sadržaja. Učenje o formalnim aspektima se odnosi na poučavanje mladih o tome kako se medijski sadržaji u tehničkom smislu proizvode te kako takva proizvodnja doprinosi nerealističnosti medijskih prikaza stvarnosti. (Martin 2013) Razvoj kritičnosti o sadržajnim aspektima medija je proces koji uključuje kognitivne, emocionalne, estetske i moralne aspekte. Dakle, pismenost i kritičnost o medijskim sadržajima uključuje sposobnost razumijevanja toga kako se medijski sadržaji stvaraju i koje socijalne strukture u tome sudjeluju (kognitivna dimenzija); sposobnost prepoznavanja, razumijevanja i odnošenja prema emocijama koje su prikazane u medijskom sadržaju (emocionalna dimenzija); sposobnost da se u medijskim sadržajima uživa iz perspektive njihove umjetničke vrijednosti (estetska dimenzija) te sposobnost da se prepoznaju implicitne poruke o vrijednostima koje promoviraju različiti medijski sadržaji (moralna dimenzija).

Logično bi bilo uključiti razvoj kritičnosti prema SEM u programe zdravstvenog i seksualnog odgoja, u skladu s razvojnim karakteristikama učenica i učenika. Očito je da bi srednjoškolska dob, do koje su se gotovo svi mladi – namjerno ili nenamjerno – susreli sa SEM, mogla biti prikladno razdoblje za raspravu o njihovom doživljavanju seksualnosti kakvu SEM prikazuju. Na primjer, kognitivna dimenzija kritičnosti prema SEM bi mogla uključivati svijest o tome da SEM tipično prikazuju seksualne odnose bez prezervativa zbog toga što producenti pretpostavljaju da je to privlačnije publici, iako to nije uobičajena ili poželjna praksa u svakodnevnom životu. To bi otvorilo

prostor za isticanje važnosti zdravstveno odgovornog seksualnog ponašanja. U emocionalnom smislu, moglo bi se naglašavati to da su u SEM neugodne emocije, kao što su bol, nelagoda ili strah, prikazane tako da se mogu (pogrešno) interpretirati kao odraz ugone. Iz toga bi mogla slijediti poruka o važnosti toga da se u seksualnim odnosima poštuju želje i potrebe druge osobe. U estetskom smislu, moglo bi se govoriti o nedostatku umjetničke vrijednosti ovih sadržaja, kao i o tome da tijela glumaca i glumica u SEM nisu tijela tipičnog izgleda, odnosno da ne trebaju predstavljati estetski ideal kojem bi trebalo težiti. Time bi se mlade moglo podržati u izgradnji zdravog i zadovoljnog odnosa prema vlastitom tijelu. Konačno, u moralnom smislu bi se moglo problematizirati stupanje u seksualne odnose bez emocionalne uključenosti i razvijati njihov stav prema tome s kime i u kojem kontekstu žele izražavati svoju seksualnost. Ovakav pristup, koji uvažava sadašnju realnost visoke izloženosti mladih SEM i mogućih učinaka te izloženosti, bi, dakle, mogao doprinijeti tome da adolescenti odrastaju u osobe koje odgovornije čuvaju svoje seksualno zdravlje, uvažavaju vlastite i tuđe potrebe u spolnim i partnerskim odnosima, svjesnije stupaju u spolne odnose i razvijaju samopouzdanje prema vlastitom tijelu i izgledu.

ZAKLJUČAK

Ovo istraživanje je dalo do sada najsustavniji uvid u korištenje SEM među zagrebačkim adolescentima te je jedno od rijetkih provedenih na ovu temu u Hrvatskoj. Ukupno gledano, rezultati pokazuju da je korištenje SEM vrlo rasprostranjeno i učestalo, osobito među mladićima u ovom uzorku, a gotovo svi sudionici i sudionice su SEM bili prvi puta izloženi već u dječjoj dobi. Čini se da je u dobu brzog i dostupnog Interneta kontakt mladih sa SEM gotovo neizbježan.

Mogući dugoročni učinci raširene i učestale konzumacije SEM u adolescenciji – kao razdoblju intenzivnog kognitivnog, emocionalnog, socijalnog i seksualnog razvoja, a time i razdoblju povećane osjetljivosti na utjecaje iz okoline – postat će vidljivi tek s odrastanjem današnjih adolescenata. Bez obzira na to, SEM se teško mogu smatrati adekvatnim izvorom seksualne socijalizacije, posebno imajući na umu da roditeljski nadzor i religioznost, kao mogući zaštitni čimbenici, nemaju velik utjecaj. Budući da su tehnološka rješenja kojima bi se ograničio pristup internetskim SEM maloljetnicima neprovediva, potrebno je iznaći nove načine kojima bi se smanjila vjerojatnost nepovoljnih učinaka izloženosti SEM na razvoj mladih osoba. Ona bi mogla ići u smjeru razvoja kritičnosti mladih prema medijskim prikazima seksualnosti, odnosno sustavnih intervencija kojima se jača njihova medijska pismenost.

LITERATURA

- Ajduković, M., & Kolesarić, V. (2003). *Etički kodeks istraživanja s djecom*. Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži i Vijeće za djecu Vlade Republike Hrvatske, Zagreb.
- Beyens, I., Vandenbosch, L., & Eggermont, S. (2015). Early adolescent boys' exposure to internet pornography relationships to pubertal timing, sensation seeking, and academic performance. *The Journal of Early Adolescence*, 35(8), 1045-1068.
- Braun-Courville, D. K., & Rojas, M. (2009). Exposure to sexually explicit web sites and adolescent sexual attitudes and behaviors. *Journal of Adolescent Health*, 45(2), 156-162.
- Brown, J. D., & L'Engle, K. L. (2009). X-rated sexual attitudes and behaviors associated with US early adolescents' exposure to sexually explicit media. *Communication Research*, 36(1), 129-151.
- Brown, J. D. (2000). Adolescents' sexual media diets. *Journal of Adolescent Health*, 27(2), 35-40.
- Buljan Flander, G., Ćosić, I., & Profaca, B. (2009). Exposure of children to sexual content on the Internet in Croatia. *Child Abuse & Neglect*, 33(12), 849-856.
- Cameron, D. (2013, 22. srpanj). *The internet and pornography: Prime Minister calls for action*. Preuzeto s <https://www.gov.uk/government/speeches/the-internet-and-pornography-prime-minister-calls-for-action>
- Chakroff, J. L., & Nathanson, A. I. (2008). Parent and School Interventions: Mediation and Media Literacy. U S. L. Calvert i B. J. Wilson (ur.), *The Handbook of Children, Media, and Development* (str. 552-577). Blackwell Publishing.
- Chen, H., Cohen, P., & Chen, S. (2010). How big is a big odds ratio? Interpreting the magnitudes of odds ratios in epidemiological studies. *Communications in Statistics—Simulation and Computation*, 39(4), 860-864.
- de Graaf, H., Vanwesenbeeck, I., Woertman, L., & Meeus, W. (2011). Parenting and adolescents' sexual development in western societies: A literature review. *European Psychologist*, 16(1), 21.

- Fisher, W. A., & Barak, A. (2001). Internet pornography: A social psychological perspective on Internet sexuality. *Journal of Sex Research*, 38(4), 312-323.
- Fisher, W. A., White, L. A., Byrne, D., & Kelley, K. (1988). Erotophobia-erotophilia as a dimension of personality. *Journal of Sex Research*, 25(1), 123-151.
- Flood, M. (2007). Exposure to pornography among youth in Australia. *Journal of Sociology*, 43(1), 45-60.
- González-Ortega, E., & Orgaz-Baz, B. (2013). Minors' exposure to online pornography: Prevalence, motivations, contents and effects. *Anales de psicología*, 29(2), 319-327.
- Hald, G. M. (2006). Gender differences in pornography consumption among young heterosexual Danish adults. *Archives of sexual behavior*, 35(5), 577-585.
- Häggström-Nordin, E., Hanson, U., & Tydén, T. (2005). Associations between pornography consumption and sexual practices among adolescents in Sweden. *International Journal of STD & AIDS*, 16(2), 102-107.
- Kraus, S. W., & Russell, B. (2008). Early sexual experiences: The role of Internet access and sexually explicit material. *CyberPsychology & Behavior*, 11(2), 162-168.
- Lam, C. B., & Chan, D. K.-S. (2007). The use of cyberpornography by young men in Hong Kong: Some psychosocial correlates. *Archives of Sexual Behavior*, 36, 588-598.
- Livingstone, S. i Bober, M. (2004). *UK children go online: surveying the experiences of young people and their parents*. London: LSE Research Online. Dostupno na <http://eprints.lse.ac.uk/archive/00000395>.
- Livingstone, S., & Helsper, E. J. (2008). Parental mediation of children's internet use. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 52(4), 581-599.
- Lo, V.-H., & Wei, R. (2005). Exposure to Internet pornography and Taiwanese adolescents' sexual attitudes and behavior. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 49, 221-237.

- Luder, M. T., Pittet, I., Berchtold, A., Akre, C., Michaud, P. A., & Suris, J. C. (2011). Associations between online pornography and sexual behavior among adolescents: Myth or reality?. *Archives of Sexual Behavior*, 40(5), 1027-1035.
- Malamuth, N. M. (1996). Sexually explicit media, gender differences, and evolutionary theory. *Journal of Communication*, 46(3), 8-31.
- McKenna, K. Y., & Bargh, J. A. (1998). Coming out in the age of the Internet: Identity "demarginalization" through virtual group participation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 75(3), 681.
- McKenna, K. Y., Green, A. S., & Smith, P. K. (2001). Demarginalizing the sexual self. *Journal of Sex Research*, 38(4), 302-311.
- Mesch, G. S. (2009). Social bonds and Internet pornographic exposure among adolescents. *Journal of Adolescence*, 32(3), 601-618.
- Morris, A. (2011). A Web of Distortion: How Internet Use is Related to Cognitive Distortion, Personality Traits, and Relationship Dissatisfaction. Doktorska disertacija. PCOM Psychology Dissertations. Paper 191.
- Nelson, L. J., Padilla-Walker, L. M., & Carroll, J. S. (2010). "I believe it is wrong but I still do it": A comparison of religious young men who do versus do not use pornography. *Psychology of Religion and Spirituality*, 2(3), 136.
- Paul, B., & Shim, J. W. (2008). Gender, sexual affect, and motivations for Internet pornography use. *International Journal of Sexual Health*, 20(3), 187-199.
- Paul, B. (2009). Predicting Internet pornography use and arousal: The role of individual difference variables. *Journal of Sex Research*, 46(4), 344-357.
- Peter, J., & Valkenburg, P. M. (2006). Adolescents' exposure to sexually explicit material on the Internet. *Communication Research*, 33(2), 178-204.
- Peter, J., & Valkenburg, P. M. (2009a). Adolescents' exposure to sexually explicit internet material and notions of women as sex objects: Assessing causality and underlying processes. *Journal of Communication*, 59(3), 407-433.

- Peter, J., & Valkenburg, P. M. (2009b). Adolescents' exposure to sexually explicit internet material and sexual satisfaction: A longitudinal study. *Human Communication Research*, 35(2), 171-194.
- Peter, J., & Valkenburg, P. M. (2010). Processes underlying the effects of adolescents' use of sexually explicit internet material: The role of perceived realism. *Communication Research*, 37(3), 375-399.
- Peter, J., & Valkenburg, P. M. (2011). The use of sexually explicit internet material and its antecedents: A longitudinal comparison of adolescents and adults. *Archives of Sexual Behavior*, 40(5), 1015-1025.
- Poropat, A. E. (2009). A meta-analysis of the five-factor model of personality and academic performance. *Psychological Bulletin*, 135(2), 322.
- Martin, R. (2013, 23. prosinac). Cameron's internet filter goes far beyond porn - and that was always the plan. *New Statesman*. Preuzeto s <http://www.newstatesman.com/politics/2013/12/camerons-internet-filter-goes-far-beyond-porn-and-was-always-plan>
- May, C. (2011, 22. ožujak). Porn made for women, by women. *The Guardian*, 22. Preuzeto s <https://www.theguardian.com/lifeandstyle/2011/mar/22/porn-women>
- Republican National Committee. (2016). *2016 Republican platform*. Republican National Committee.
- Sabina, C., Wolak, J., & Finkelhor, D. (2008). The nature and dynamics of Internet pornography exposure for youth. *CyberPsychology & Behavior*, 11(6), 691-693.
- Scull, T. M., Malik, C. V., & Kupersmidt, J. B. (2014). A Media Literacy Education Approach to Teaching Adolescents Comprehensive Sexual Health Education. *The Journal of Media Literacy Education*, 6(1), 1-14.
- Seidel, K. (2012). Antecedents and consequences of Internet pornography consumption among young adults in Germany. Magistarski rad. Preuzeto s <http://essay.utwente.nl/62475/>.

- Short, M. B., Kasper, T. E., & Wetterneck, C. T. (2015). The relationship between religiosity and internet pornography use. *Journal of Religion and Health, 54*(2), 571-583.
- Sinković, M., Štulhofer, A., & Božić, J. (2013). Revisiting the association between pornography use and risky sexual behaviors: The role of early exposure to pornography and sexual sensation seeking. *Journal of sex research, 50*(7), 633-641.
- Stattin, H., & Kerr, M. (2000). Parental monitoring: A reinterpretation. *Child Development, 71*(4), 1072-1085.
- Steele, J. R., & Brown, J. D. (1995). Adolescent room culture: Studying media in the context of everyday life. *Journal of Youth and Adolescence, 24*(5), 551-576.
- Steele, J. R. (1999). Teenage sexuality and media practice: Factoring in the influences of family, friends, and school. *Journal of Sex Research, 36*(4), 331-341.
- Steele, J. R. (2007). Media practice model. U J. J. Arnett (ur.): *Encyclopedia of Children, Adolescents, and the Media: Two-volume set*. Sage Publications.
- Thornton, A., & Camburn, D. (1989). Religious participation and adolescent sexual behavior and attitudes. *Journal of Marriage and the Family, 64*1-653.
- Wolak, J., Mitchell, K., & Finkelhor, D. (2007). Unwanted and wanted exposure to online pornography in a national sample of youth Internet users. *Pediatrics, 119*(2), 247-257.
- Ybarra, M. L., & Mitchell, K. J. (2005). Exposure to Internet pornography among children and adolescents: A national survey. *Cyberpsychology & Behavior, 8*(5), 473-486.